

Oponentský posudek na disertační práci
Lukáš Novák
Scire Deum esse. Scotův důkaz Boží existence jako vrcholný výkon metafyziky
jakožto aristotelské vědy
ÚFaR FF UK 2008

Charakteristika práce

Disertace L. Nováka (LN) je věnována metafyzice Dunse Scota jako aristotelské vědě. Autor ji rozčlenil do dvou hlavních částí: Scotova aristotelská teorie vědy (kap. 1-3) a Scotova metafyzika jako aristotelská věda (kap. 4-8). Pouze poslední kapitola druhé části (8) je přitom věnována tématu, jež ohlašuje název práce, totiž místu, které ve Scotově výkladu metafyziky jako vědy o jsoucnu zaujímá důkaz nekonečného jsoucna, Boha. Předchozí kapitoly se zabývají preliminárními vysvětlivkami k „aristotelskému“ pojetí vědy (predikabilia, jednota vědy, argumentování *propter quid*, resp. *quia*) a některými problémy Scotovy metafyziky (o čem pojednává metafyzika, pojem jsoucna jako toho, čemu neodporuje být, logická, metafyzická a fyzická potence, ontologický status pomyslného jsoucna). LN dospívá k závěru, že Scotův důkaz Boží existence v jeho spise *De primo principio* (DPP) slouží prokázání toho, že pojem jsoucna je slučitelný s nekonečností. Metafyzika jako věda o jsoucnu jako jsoucnu se totiž pro jednoduchost pojmu jsoucna nemůže rozvíjet deduktivním způsobem (dokazování bezprostředních a vzdálenějších atributů z definice), výchozím atributem je zde pojem esenciálního uspořádání (*ordo essentialis*), tj. zaměřenost všech jsoucen na úrovni esence či vzájemné uspořádání esencí. Jeho analýzou Scotus dospívá k tvrzení nutné existence jsoucna prvního, k němuž jsou ostatní jsoucna zaměřena ve smyslu účinné kauzality, finální kauzality a porovnání co do dokonalosti.

Přednosti práce

Disertace LN prokazuje autorovu spolehlivou schopnost pracovat s originálním latinským textem, dále schopnost vzít v úvahu sekundární literaturu anglického, německého, výjimečně italského jazyka a kriticky se s ní vyrovnat. Rovněž prokazuje jeho schopnost upozornit na problematická místa interpretovaného textu, klást si relevantní otázky, navrhnout a zvažovat řešení, argumentovat pro ně. Práce je psána srozumitelným, kultivovaným jazykem. Tyto dovednosti pokládám pro udělení doktorského titulu z oboru filosofie za rozhodující.

Připomínky a náměty k obhajobě

1. Za hlavní slabinu práce pokládám její nevyváženou kompozici vzhledem ke zvolenému tématu. Autor věnuje celou první část (tři kapitoly z osmi) předběžným (mnohdy téměř učebnicovým) výkladům o „aristotelské“ vědě a jejich dílčích

problémech, aby posléze konstatoval, že Scotus ve svém výkladu o metafyzice v *DPP* nepostupuje deduktivní metodou, nýbrž promyšlením atributu *ordo essentialis*. Otázky probírané v části druhé, jakkoli samy o sobě zajímavější, rovněž se zvoleným tématem nesouvisejí vždy přímo. Klíčová osmá kapitola je pojednána zkratkovitě až zkratovitě, důležité otázky nechává bez povšimnutí či rozhodně bez hlubšího promyšlení (k tomu níže, bod 5).

2. Zejména v první části své práce se LN velice často dovolává „aristotelské“ teorie vědy (2.2) (aniž by ovšem šlo o Aristotela), „pozdější scholastické tradice“ (2.2.1), „scholastické interpretace“ (2.2.2) apod., aniž by uvedl jakýkoli pramen svých výkladů. Které autory má vlastně na mysli? Jsou pro interpretaci Scota z historických důvodů vůbec relevantní? Nebo chce LN vycházet z jakési nadčasově platné nauky a jejím prismaem Scota interpretovat? Tento postup však není nikde zdůvodněn, jakkoli jeho oprávněnost není neproblematická.

3. Za věcně ne zcela uspokojivý pokládám výklad LN týkající se Scotovy teorie poznání (3.2.5). LN zde uvádí, že podle Scota intelekt (rozum LN) nemá k dispozici žádná „apriorní pravidla“, jimiž by pořádal skutečnost, nýbrž je vyvozuje abstrakcí ze skutečnosti samé. Neklade si ovšem vůbec otázku, co vlastně abstrakce znamená, jak je jí intelekt schopen? Jak svá vlastní pravidla může abstrahovat ze skutečnosti? LN svá tvrzení dokládá citací ze Scotova komentáře *In Met.* 2, q. 1, n. 4 (citace 13 LN, text v pozn. 166), kde však Scotus uvádí, že intelekt je schopen nahlížet platnost prvních principů díky *lumen naturale*. Co je toto „přirozené světlo“?

A dále: Platí opravdu tak jednoduše, že je-li „nějaké tvrzení pravdivé na základě významu svých pojmů, je *eo ipso* pravdivé na základě skutečnosti“? (str. 51n). Platí to kupř. u věty: „Tragelaf je spojení kozla a jelena?“ V *In Met.* 7, q. 19, n. 8 (citace 27 LN, pozn. 246). Scotus přitom uvádí možnost, že předmětem intelektu není věc sama, ale *aliquid factum a re* (něco věci způsobeného, nikoli ona sama). LN to prohlašuje za „natolik absurdní, že (Scotus tuto možnost) ani nepokládá za nutné jakkoliv vyvracet“ (str. 67). I kdyby tomu tak ovšem bylo, co podle LN znamená, že jedna a táž věc má „dvojí bytí“, reálné a v intelektu? V jakém smyslu zůstává věc, která má „dvojí bytí“, zcela touž věcí? Pokud se přitom bytí v intelektu chápe jako *esse deminutum*, lze tedy podle Scotovy představy na bytí přidávat a ubírat, aniž by se věc jakkoli pozměnila, ačkoli je zároveň přesvědčen, že *esse existentiae* a *esse essentialis* jsou neoddělitelné (*unum non est sine altero*)? (*Ord.* 1, d. 36, q. un., citováno v pozn. 410; podobně i výklad LN 6.2.3, str. 80).

Své přesvědčení, že „jedna a táž věc“ existuje „zároveň ‚vně‘ a zároveň ‚vnitř‘ mysli“, tj. že „věci o sobě mohou nějak ‚vstupovat‘ do naší mysli“, prohlašuje LN za „základní předpoklad realistické teorie poznání vůbec“, resp. za „fundamentální aristotelské východisko“ (5.1, str. 69). Toto překvapivé tvrzení by si ovšem zasloužilo podrobnější vysvětlení, které LN bohužel nepodává.

4. Nesporně velmi zajímavou otázkou Scotovy metafyziky je ontologický status possibilití, jehož se LN dotýká v kapitole 6 své práce. Pokud platí výše zmíněné tvrzení (bod 3), že jsoucím je to, *cui non repugnat esse*, mají snad všechna possibilitia (ve smyslu toho, čemu neodporuje být, ačkoli to aktuálně není) zároveň jakousi existenci,

aspoň existenci pomyslnou? Tím je otázka ontologického statu possibilití převedena na otázku ontologického statu pomyslných jsoucn (entia rationis). LN navrhuje jako její řešení chápat pomyslné bytí ve smyslu vnější denominace, a sice na základě případu pomyslného vztahu „být viděn“ (apod.), který z hlediska viděného není vztahem reálným (7.1.2). Dospívá k závěru, že pomyslnými jsoucn jsou jednak entity bezrozporné, a tedy schopné reálné existence (přesněji řečeno reálně existující: „mimo oblast reálného jsoucn se vyskytují pouze entity vnitřně rozporné“), jednak entity rozporné, reálně neexistující. I tuto druhou skupinu lze však podle LN převést na kombinaci aspektů jsoucn reálných (7.1.2, str. 115n). Tento výklad nepokládám za zcela uspokojivý, protože jednak převádí possibilitia na reálná jsoucn, aniž by skutečně vysvětlil jejich ontologický status (v jakém smyslu jsou esse existentiae a esse essentiae nedílné v případě possibilití?), jednak příliš neproblematicky předpokládá souznačnost logické rozpornosti a faktické neexistence (je pojem jednorozce nebo tragelafa vnitřně rozporný jen proto, že podle naší přírodovědné znalosti tato zvířata neexistují?). Scotus, jak se zdá, chápe nedílnost esse existentiae a esse essentiae jako zaměření (ordo ad) esence k existenci, toto zaměření je pro esenci konstitutivní (aniž by muselo být esse existentiae aktuální): *Nihil enim habet essentiam, nisi quod aptum natum est existere* (In Periherm. 1, q. 8, n. 9, citace 56 LN, pozn. 388); ... *et est ordo illius essentiae (scil. quae dicitur possibilis esse) ad esse tamquam ad terminum* (In Met. 9, q. 1-2, n. 27, citace 43 LN, pozn. 340). Proto se také jeví rozporný pojem takové esence, která k existenci zaměřena není, to však patrně vždy nemusí být zřejmé z pojmu samého. Otázkou ovšem zůstává, zda „zaměření k existenci“ znamená, že se věc (později) uskuteční (takto by Scotus musel uvažovat, kdyby byl skutečně aristotelikem), nebo že by se věc pouze uskutečnit mohla, ačkoli se neuskuteční. Jsou „štěně mého psa“ nebo druh „růže zelenokvětá“ possibilitia, a tedy jsoucn, i v případě, že nikdy nevzniknou? Jaký je pak jejich ontologický status? Jsou to reálná jsoucn? A pokud to jsoucn nejsou, lze zjistit jen analýzou pojmů „štěně mého psa“ a „růže zelenokvětá“ rozpornost těchto pojmů, a tedy neexistenci jimi označovaných věcí?

5. Velmi zajímavou otázkou je rovněž pojem „nekonečného jsoucn“, který ovšem není tak neproblematický, jak by se mohlo z výkladu LN zdát. Jak může být totiž jsoucnem něco, co není vymezeno hranicemi? Čím to vlastně je? A pokud něco může existovat jen tak, že to je vymezeně něčím (což Scotova ontologie předpokládá, viz výše, bod 3 a 4) a pokud má být pojem jsoucn jednoznačný (7.2.1), jak může existovat nekonečné, tj. nevymezené jsoucn? Domnívám se, že Scotus může toto tvrzení udržet jen za cenu určitého oslabení pojmu nekonečnosti ve smyslu nekonečné míry dokonalostí (srv. Ord. 1, d. 3, p. 1, q. 1-2, n. 52, LN pozn. 451; DPP 4.9, citace 70 LN, pozn. 456), resp. nepoznatelnosti ze strany jsoucn konečného (srv. DPP 4.9 LN pozn. 451). Zamyšlení nad touto dosti důležitou ontologickou problematikou však LN neprovádí, zabývá se (kap. 7) spíše způsobem Scotovy argumentace než jejím obsahem a ontologickou udržitelností. Ani v samotném Scotově důkazu Boží existence podle DPP není ve výkladu LN (kap. 8) nijak zřejmé, proč by první kauzální příčina (která je podle Scotova důkazu možná a nezapříčinitelná, a proto nutná) musela být nekonečné jsoucn. Tím poněkud pozbývá na přesvědčivosti tvrzení LN, že celý důkaz je proveden proto, aby se prokázala existence právě nekonečného jsoucn. První příčinu lze přece

předpokládat jinak než jako „jsoucno“ a jinak než jako „nekonečnou“ (v závislosti na tom, jak se těmito výrazům rozumí). Proč by se toto „jsoucno“ mělo dále chápat jako „osoba, která dokonale poznává a svobodně miluje“ (8.2.6, str. 151n), zůstává rovněž zcela nevysvětleno a slučitelnost těchto výpovědí s pojmem nekonečnosti není nikterak promyšlena.

6. Formální stránka práce je velice dobrá, lze nicméně odhalit některé nedostatky. Občasně scházejí odkazy na autory, jichž se LN dovolává (kupř. Porfyrius v 2.2.3, Scotus v 3.1.1, Aristoteles v 3.2.3, citace 9, Platon v 3.2.5, Aristoteles v 5.1), jinde citace, jimiž chce LN své výklady doložit, jeho výkladům přesně neodpovídají, snad jde spíše o snahu nalézt u Scota rozlišení převzatá odjinud (kupř. pozn. 235, pozn. 238 a následující výklad, pozn. 283 a související výklad v 6.2.1). Chyby v překladech z latiny jsem našla výjimečně (kupř. citace 57, pozn. 392: *quod includit contradictionem* má být „co zahrnuje kontradikci“, nikoli „co nezahrnuje kontradikci“) a jde spíše o chyby z nepozornosti než o neznalost jazyka nebo neporozumění textu. Dále se vyskytují překlepy v češtině (*passim*), řečtině (kupř. pozn. 59, pozn. 100, pozn. 148, pozn. 470), latině (kupř. pozn. 160, pozn. 180, pozn. 246, pozn. 320, pozn. 345, pozn. 403, pozn. 427, pozn. 459), němčině (kupř. pozn. 177, pozn. 396, pozn. 418, kde je chyb dokonce větší počet) či angličtině (kupř. pozn. 162, pozn. 368, pozn. 533). Nezvyklé je užití hranatých závorek [] pro označení navrhovaného doplňku (tyto závorky se obvykle užívají pro navrhovanou výpustku, kdežto pro navrhovaný doplněk slouží závorky špičaté <>). Zkratka *Rep. Par.* schází v seznamu zkratk. Občasně se objevuje mylné kladení čárek (zejména nadbytečná čárka před „než“, které neuvozuje větu). Jednotlivá nedopatření tohoto typu vyznačuji ve výtisku práce, jejich míra není neúnosná.

Hodnocení

Přes uvedené nedostatky jsem přesvědčena, že práce LN prokazuje autorovy dovednosti požadované k udělení titulu doktora filosofie. *Doporučuji proto jeho práci k obhajobě.* Pro případnou publikaci však radím ji přepracovat, a to i výrazně.

17. května 2008

Prof. Lenka Karfíková, Dr. theol.

